

УДК 792

Цитування:

Донченко Н. П., Винар О. Б. Режисерський задум як головна складова художньо-творчого процесу створення цілісного сценічного твору. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. Вип. 37. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 212-217.

Donchenko N., Vinar O. (2020). Director's intention as the main component of the artistic creative process of developing a holistic stage work. *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. prats', 37, 212-217 [in Ukrainian].

Донченко Наталія Петрівна,
Заслужений діяч мистецтв України,
професор, професор науково-дослідного
інституту Київського національного
університету культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1484-6800>
n_donchenko@i.ua

Винар Ольга Богданівна,
асистент кафедри режисури та акторської
майстерності Київського національного
університету культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3217-2806>

РЕЖИСЕРСЬКИЙ ЗАДУМ ЯК ГОЛОВНА СКЛАДОВА ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ ЦІЛІСНОГО СЦЕНІЧНОГО ТВОРУ

Мета роботи. Обґрунтування створення режисерського задуму як концептуальної складової художньо-творчого процесу створення сценічної форми, що потребує синтезу спеціальних прийомів, акцентів та комплексу засобів ідейно-емоційної виразності. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні мистецтвознавчого, функціонального, аналітичного, системного методів дослідження інтерпретаторської концепції формування режисерського задуму як конкретного розуміння і осмислення дійсності, що визначає чітку громадянську позицію, емоційне відчуття, а також пластично-просторове й тональне рішення вистави в єдиному стилістичному та жанровому ключі. **Новизна дослідження** полягає у послідовному аналізі створення режисером творчого задуму сценічного твору та у поетапній структуризації його парадигми як складової професійної діяльності на даному етапі. **Висновки.** По-перше, кожен режисер намагався і намагається сьогодні створити свій театр відповідно до свого кругозору та світосприйняття, сформувати особисту творчу майстерню, знайти неповторні, оригінальні та актуальні рішення постановки сценічного твору завдяки вдалому режисерському задуму. По-друге, головною метою художньо-творчого процесу створення режисерського задуму повинна завжди залишатися реальність індивідуальної метафоричності митця, нова, інша, яка завгодно, але грандіозна та всеохоплююча. Попри всієї своєї багатогранності, неповторності, оригінальності і визначеності як самостійного мистецтва режисура у своїй основі є інтерпретацією літературного твору і саме режисерський задум надає їй візуальне життя у сценічному просторово-часовому вимірі.

Ключові слова: театр, режисер, режисерський задум, зерно вистави, образ вистави, режисерський прийом.

Донченко Наталія Петрівна, заслуженный деятель искусств Украины, профессор, профессор научно-исследовательского института Киевского национального университета культуры и искусств; Винар Ольга Богдановна, ассистент кафедры режиссуры и актерского мастерства Киевского национального университета культуры и искусств

Режиссерский замысел как главная составляющая художественно-творческого процесса создания целостного сценического произведения

Цель работы. Обоснование создания режиссерского замысла как концептуальной составляющей художественно-творческого процесса создания сценической формы, которая требует синтеза специальных приемов, акцентов и комплекса способов идейно-эмоциональной выразительности. **Методология исследования** состоит в применении искусствоведческого, функционального, аналитического, системного методов исследования интерпретаторской концепции формирования замысла как конкретного понимания и осмысления действительности, которая определяет четкую гражданскую позицию, эмоциональное ощущение, а также пластическо-пространственное и тональное решение спектакля в едином стилістическом и жанровом ключе. **Новизна исследования** состоит в последовательном анализе создания режиссером творческого замысла сценического произведения и в поэтапной структуризации его парадигмы как составляющей профессиональной деятельности на данном этапе. **Выводы.** Во-первых, каждый режиссер стремился и стремится сегодня создать свой театр в соответствии со своим кругозором и мировосприятием, сформировать личную творческую мастерскую, найти неповторимые, оригинальные и актуальные решения постановки сценического произведения благодаря удачному режиссерскому замыслу. Во-вторых, главной целью художественно-творческого процесса создания режиссерского замысла должна всегда оставаться реальность индивидуальной метафоричности творца, новая, другая, какая угодно, но грандиозная и всеобъемлющая. Вопреки

всей своей многогранности, неповторимости, оригинальности и определенности как самостоятельное искусство режиссура в своей основе есть интерпретация литературного произведения и именно режиссерский замысел придает ей визуальную жизнь в сценическом пространственно-временном измерении.

Ключевые слова: театр, режиссер, режиссерский замысел, зерно спектакля, образ спектакля, режиссерский приём.

Donchenko Natalia, Honored Artist Ukraine, professor, professor of research institute Kyiv National University of Culture and Arts; Vinar Olga, Assistant, Department of Directing and acting skills of the Kyiv National University of Culture and Arts

Director's intention as the main component of the artistic creative process of developing a holistic stage work

Purpose of Article. The reason of creating a director's intention as the conceptual component of the artistic and creative process developing a stage form that requires the synthesis of special exercises and accents and a complex of methods in ideological and emotional expressiveness. **The methodology** consists in the application of artistic, functional, analytical, systematic methods of research interpretative concept of the formation of intention as a concrete understanding and awareness of reality, which defines a clear citizenship position, emotional feeling, as well as the plastic-spatial and tonal solution of the performance in a single stylistic and genre key-way. **The scientific novelty** of the study is on a sequential analysis of the director's intention to create an intent stage work, as well as the phased structuring of his paradigm as a component of professional activity at this period of time. **Conclusions.** As a result of the study, we can conclude that first of all, each director sought and today continues to seek to create his own theater in accordance with their horizons and perceptions in order to form personal creative workshop, find unique, original and actual solutions for the stage production in the successful directorial intention. Secondly, the main goal of the artistic and creative process in developing a director's intention is the reality of individual metaphor which must always remain. It could be creative, new, friendly, any kind, but grandiose and comprehensive. Last, but not least, despite all its versatility, originality, and certainty as an independent art directing in its base there is an interpretation of a literary work of director's vision which gives its' visual life in the stage through the spatio-temporal dimension.

Key words: theater, director, director's intention, grain of the performance, the image of the stage, directing.

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ стає диференційовано складним, його реальність обіймає багаточисельні, різнобарвні людські ідеології. І тому перед митцями сценічного мистецтва третього тисячоліття постає питання винаходу таких засобів ідейно-тематичної виразності, через призму яких можна було б донести до глядача бажану істинну реальність життєвих перипетій і прагнень, а не загубитися у емпіричній різноманітності її фактів. Вирішення цих проблем безпосередньо міститься у вирішенні питання досконалості процесу режисерської інтерпретації сценічного твору та у інноваціях акторського ансамблю, індивідуальної гри майстрів сцени. „Нова соціокультурна реальність постмодерністської доби висуває нових героїв, нову тематику, популярні жанри, народжується «нова драма», світовий театральний простір стає більш доступним і відкритим в сучасному інформаційному суспільстві. Все це впливає на урізноманітнення, поживлення театального життя початку XXI століття в українському соціумі”[3, 15].

Надзавданням сучасної режисури є не тільки неповторне трактування художнього образу дійової особи сценічного твору, але й створення видимим внутрішній світ людини теперішнього часу і тут прямиий вихід до пошуку новітніх систем і методів акторського мистецтва, що надасть змогу застосування відповідних художніх прийомів у вирішенні концептуальних питань творчого задуму вистави.

Метою роботи є обґрунтування створення режисерського задуму як концептуальної складової художньо-творчого процесу створення сценічної форми, що потребує синтезу спеціальних прийомів, акцентів та комплексу засобів ідейно-емоційної виразності.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналізуючи сторінки театру XX століття, які свідчать про становлення та бурхливий розвиток режисури в усьому світі, можна констатувати, що сценічне мистецтво подарувало людству велику кількість видатних митців, чия плідна діяльність на ниві художньої творчості заклала міцний фундамент різноманітних засобів та інструментаріїв у процес розвитку театральної майстерні. Питання художньо-творчої діяльності режисерів як майстрів сценічного мистецтва розглядали майже всі діячі театального простору XIX-XXI століть. У своїх дослідженнях, спогадах, наукових працях вони висвітлювали та аналізували процеси створення вистави як самостійного твору театру. І не останнє місце серед плеяди видатних режисерів займали митці української театральної сцени. Витоки зародження режисерського задуму, початковий та наступний етапи роботи над ним, концептуальність комплексу виразних засобів створення сценічної форми досліджували у своїх наукових працях видатні українські режисери, актори, педагоги – М. С. Щепкін, М. Л. Кропивницький, П. К. Саксаганський, І. О. Мар'яненко, В. С. Василько, Л. Курбас, М. С. Терещенко, М. М. Крушельницький,

А. М. Бучма, І. І. Чабаненко, В. О. Неллі, Д. М. Чайковський. А також українські режисери-практики, теоретики, педагоги сучасності у своїх наукових працях аналізують питання досконалості професійної режисури, теоретичні основи режисерсько-постановочної роботи, обґрунтовують новітні досягнення художньої діяльності на теренах театральної сцени та висвітлюють вдалі винаходи рішення вистав молоді режисури України, а саме: П. І. Кравчук, О. Ю. Клековкін, Г. І. Веселовська, В. П. Пацунов, Н. П. Донченко, Н. М. Гусакова, І. Є. Зайцева та ін.

Виклад основного матеріалу. Кожен вид мистецтва, який створювало людство протягом всього свого існування, завжди був спрямований на пробудження у людини чуттєвого сприйняття життєвих явищ та емоційного відношення до конкретних подій, відображених у художніх творах митців. Театральне мистецтво у цьому процесі постійно намагалося бути на чолі залучення людства до пізнання прекрасного. Тому і сьогодні митці сучасного театального світу намагаються не загубити вимпел ватажка на шляху вирішення людських взаємовідносин.

Професія сучасного режисера потребує нових прийомів, засобів, акцентів у створенні та втіленні режисерського задуму сценічного твору і які можуть з'явитися тільки у безперервному творчому процесі пошуку свіжих ідей. „Коли актор перестає бути хазяїном спектаклю, його персонаж уже не уявляє і не усвідомлює, а тим більше не грає свого місця у „світовому цілому”. Це світове ціле віднині буде народжуватися з перетвореного режисерського бачення, а ієрархія смислової значущості сценічних образів вибудовуватися постановником, новим „невидимим” хазяїном спектаклю”[2, 40]. Режисура розпочала еру нових професійних обов'язків акторів театру майбутнього, очоливши безпосередньо художню майстерню майстрів-постановників. Але режисура не позбавляє акторське мистецтво бачення цілісного світу у створенні художнього образу дійової особи. Режисура просто висунула на перший план своє тлумачення та інтерпретацію художнього твору в цілому і намагається ідею спектаклю вирішити через надзавдання взаємовідносин персонажів, через власне оригінальне сценічне рішення, неповторну візуальність майбутнього театального твору.

Основними складовими режисерської діяльності є зміст, форми, методи, що регулюють у своїй єдності принципи ідейно-емоційного стану та інтелекту майстра сценічного мистецтва. Але, створення повноцінного спектаклю, художнього образу складається не тільки з бачення і проблем

митця, а й з розуміння проблем людства на шляху пошуку і пізнання істини буття.

Всі особливості режисерської творчості пов'язані з характером процесу соціальних питань певного часу і простору історичної епохи. Мистецтво режисури не тільки відображає дійсність, але й прогнозує у своєму надзавданні майбутнє. І в цій діяльності режисер безпосередньо використовує театральну трупу. Отже, актор в руках митця є матеріалом мистецтва театру. „Задумати форму вистави, враховуючи творчий колектив театру, його сили і запити, і те дійсне прагнення, яке лежить в даний момент на його шляху – таке перше завдання режисера. Лише відчувши і перетворивши його, він може приступити до створення або пошуку сценарію чи п'єси”[7, 191].

Позиція режисера у розробці теми майбутнього сценічного твору завжди повинна бути чітко фіксованою і відповідати загальним потребам суспільства. Якщо завданням актора, його професійним обов'язком є бачення цілісного світу у створенні сценічного образу дійової особи, то метою режисера є тлумачення та показ відносин персонажу з реальністю через взаємодію з усіма учасниками сценічного життя. Для народження задуму і вірного його розвитку (дозрівання) вирішальним є „...чітке, конкретне бачення п'єси не як літературного, а як сценічного твору (театральної вистави), вірні характеристики образів, ясне уявлення про виконавців (розподіл ролей); сучасне сприйняття п'єси, її подій, її людей, її спрямованості, оцінка п'єси і захопленість нею”[5, 55].

Отже, професія режисера, його сценічна діяльність ґрунтується на принципах організації художньо-творчого процесу акторського ансамблю, його взаємодії та надзавданні вистави на основі режисерського задуму за літературним матеріалом.

Першим поштовхом для режисера у його сценічній діяльності є художньо-творче натхнення, що викликане емоційним станом майстра у процесі пізнання літературного матеріалу драматичного твору, його ідеї та змісту. А також підґрунтям осмислення і уявлення майбутнього спектаклю. „Сприйняті враження художник, на відміну від звичайного глядача, сказати б, переплавляє у горнилі власної фантазії і з цього вже переплаву виробляє (спочатку, ясна річ, лише в уяві) не лише образ того, що він пізнав у дійсності, а й образ того, що потім, у результаті предметної реалізації (втілення) в процесі творчої праці стане художнім твором. Той самий ідеальний результат праці, який уже на самому початку трудового процесу існує в голові творця як мета”[1, 33].

Всі ці початкові етапи є стимулятором для появи на світ режисерського задуму. Режисерський задум виникає у майстра при глибокому осмисленні дійсності яку драматург відобразив у своєму творі. Особисте оригінальне трактування і бачення майбутнього сценічного твору є головною складовою художньо-творчого процесу у роботі постановника над режисерським задумом. „Якщо режисерський задум емоційний, глибокий та конкретний, він вже приховує в собі елементи форми, тобто формується у свідомості режисера <...> у конкретних окремих рисах, частковостях, пристосуваннях або барвах, в окремих мізансценах-діях, у кольорі, освітленні видимих режисером й актором. Не можна розглядати задум тільки як початкову стадію процесу втілення <...> . Задум – це художнє бачення, що неблаганно переслідує режисера і актора до останнього моменту, до акту втілення” [6, 84].

Формування режисерського задуму дуже складний творчий процес, який передбачає виявлення індивідуальності режисера-майстра, його творчого „я” і чим більш змістовним буде його внутрішнє відчуття, зорове бачення загальносценічного образу майбутнього спектаклю, тим повноціннішим і вдалішим буде художньо-творче рішення сценічного твору. „Процес народження, формування задуму виключно індивідуальний і визначається особистістю митця. Але неповторність, своєрідність кожного окремого випадку не виключає деяких загальних відправних моментів у творчості різних майстрів” [4, 147].

Процес формування режисерського задуму проходить певні етапи, які можна умовно визначити так:

- етап зародження (підготовки), коли під впливом перших вражень від п'єси виникає емоційне „зерно” уявлень, уривчастих бачень, початкове емоційне відчуття та розуміння майбутнього сценічного твору;

- етап визрівання (нагромадження), коли режисер вдається до детального аналізу драматичного твору, насичує свою творчу уяву вивченням епохи, побуту, відображених у п'єсі, що сприяє визріванню задуму;

- етап осяяння (виникнення), коли у творчій уяві режисера постає певне конкретне бачення майбутньої вистави, тобто чітке емоційне відчуття і розуміння її дійового, пластично-просторового та тонального рішення. Це етап, коли в уяві режисера народжується загальносценічний образ майбутнього сценічного твору, конкретизований „... у всіх сценічних компонентах і, головним чином, в людині – акторі” [8, 150].

- етап завершення (конкретизації), коли знайдене рішення майбутньої вистави набуває в уяві режисера своє остаточне завершення і стає єдиним мистецьким „законом” для роботи всіх її співавторів – художника, композитора, акторів тощо.

„Без задуму не можна створити виставу. Але задум – це ще далеко не вистава! Найкращий задум – ще тільки початок створення вистави. Вистава – це не лише те, що режисер задумав, а й те, що він зумів зробити, поставити, здійснити” [5, 54].

Режисерський задум містить у собі певні етапи художньої творчості: режисерську ідею (надзавдання); режисерське бачення та ексклюзивне рішення майбутнього сценічного твору. І що головне, що кожна творча індивідуальність в цьому процесі проходить свій особистий режисерський шлях. „...Для одних режисерів „перша реальність”, яку він інтерпретує, – драматичний твір, для інших – власне прочитання цього драматичного твору, для третіх ця „перша реальність” – саме життя, що зафіксоване в драмі. Одні знаходять реальне в суб'єктивному образі, інші, навпаки, вбачають символічний початок у самій реальності. Одні прагнуть до того, щоб глядач пережив суб'єктивне бачення постановника як своє власне і всі глядачі „бачили” однаково (умовний театр з його тяжінням до соборності), інші до того, щоб кожен глядач, як і в реальному житті „бачив” своє (психологічний театр)” [1, 93-94].

Триєдиною платформою, площиною формату режисерського задуму є зерно вистави, образ вистави та режисерський прийом.

Зерно вистави – структурована мінімодель загального змісту п'єси, узагальнена проблематика сценічного твору, конкретизована режисерська позиція митця. Зерно вистави передбачає основні процеси, що відбуваються в п'єсі: ряд подій, колізій, а також зерном вистави є емоційне образне вираження характерних ознак персонажів, їх взаємовідносин. Загалом це режисерська установка на емоційний накал всіх дійових осіб драми, це тема п'єси в лаконічному вигляді.

Образ вистави – це іномовність основної дії вистави, її метафоричність, що відбувається за законами асоціації або контрасту, образної трансформації дійсності. „Загальносценічний образ вистави – це особлива специфічна форма відображення дійсності засобами театрального мистецтва; у більш вузькому розумінні – це доступна для безпосереднього сприйняття глядачем картина життя людей, що відтворена на сцені в конкретно-чуттєвій формі під кутом зору певної ідеї та естетичних прагнень колективу

митців: драматурга, режисера, акторів, сценографа, композитора та інших творчих працівників. Загальносценічний образ вистави є неподільною сукупністю, творчим синтезом її складників: образу дії, пластично-просторового (зорового) образу, звукового образу, атмосфери і темпоритму вистави”[9, 11].

Етап виникнення і завершення режисерського задуму конкретизується в певному прийомі на виставу. Режисерський прийом – це постановочний спосіб організації у просторово-часовому вимірі основної дієвості вистави, її ідейно-емоційного надзавдання. Єдиний режисерський прийом виникає з змісту дії драматургічної форми і створює й організовує сценічний формат. Інколи режисер базує свій прийом на так званому прийомі драматурга, що закладений у самій п’єсі. Тому, щоб знайти свій оригінальний режисерський прийом, митцю необхідно детально вивчити драматургічний твір і творчо усвідомити той прийом, який пропонує автор, щоб не створювати примітивну сценічну ілюстрацію майбутньої вистави. Можна стверджувати, щоб знайти оригінальний режисерський прийом – це, фактично, знайти власне, неповторне режисерське рішення майбутнього сценічного твору.

При виборі прийому режисер повинен враховувати такі обов’язкові вимоги до нього: прийом повинен бути виразником ідейної та образної суті вистави; організовувати всю виставу, пройти крізь неї і бути закономірним для неї; впливати з дії та бути пов’язаним з дією акторів; бути витриманим у жанрі та стилі вистави.

Коли прийом органічно не пов’язаний з внутрішньою, дійовою основою п’єси, не витриманий в одному жанровому ключі, тоді він перетворюється на зайвину, режисерський формалізм та еkleктичність рішення вистави. Якщо прийом не пройшов крізь всю виставу і закономірно не з’єднав її дію у просторі і часі, ми говоримо про його випадковість, аморфність режисерського рішення.

Головне, про що має пам’ятати режисер, це те, що пошуки прийому, як і рішення вистави в цілому, мають йти від змісту п’єси, а не навпаки, інакше це може привести до нав’язування, прилаштування прийому до драматургічного твору, що спотворить ідейну та образну суть вистави.

В режисерській практиці існує чимало прийомів, однак вони не знайшли певної класифікації в теоретичних працях театрознавців, але їм умовно можна надати наступний класифікаційний орієнтир: історичний, за видами мистецтва та функціональний.

Пошуки режисерами нових прийомів у постановочному мистецтві відбуваються різними інноваційними шляхами. Один з них – це органічне синтезування засобів виразності різних видів мистецтва (телебачення-театр, кіно-театр, музика-хореографія-театр та ін.), інший шлях – синтезування різних виражальних засобів одного виду мистецтва (поліекран-наплив, цані-маски, музиканти-ведучі-куплети).

Новизна дослідження полягає у послідовному аналізі створення режисером творчого задуму сценічного твору та у поетапній структуризації його парадигми як складової професійної діяльності на даному етапі.

Висновки. Отже, головною метою художнього процесу створення режисерського задуму повинна завжди повинна бути реальність індивідуальної метафоричності митця, нова, інша, яка завгодно, але грандіозна та всеоб’ємна. Нажаль, деякі сучасні режисери-візіонери, вибудовуючи ірраціональне в особистій ліричній свідомості, не завжди виражають у своїх творчих задумах таємниці людського життя, їхніми сценічними таємницями деколи стають фантоми особистої підсвідомості, які вимальовують привиди фантастичних мрій, створюють повітряні замки.

Режисер завжди повинен відстоювати власну художню мету і завдання сценічного твору. Створювати театр не як засіб розваги, а насамперед як найдавніший храм, що ввібрав у себе різноманітні традиції, як творчу майстерню, що народжує унікальну продукцію і, безперечно, як науку, яка ніколи не зупиняється у своєму розвитку, а рухається вперед і відкриває людському світу нові істини та смисл буття.

І наостанок. Попри всієї своєї багатогранності, неповторності, оригінальності і визначеності як самостійного мистецтва режисера у своїй основі є інтерпретацією літературного твору і саме режисерський задум надає їй візуальне життя у сценічному просторово-часовому вимірі.

Проведене дослідження не охоплює усі аспекти визначеної теми та поставлених проблем, але спонукає до проведення подальшого перспективного розгляду режисерської діяльності щодо створення високохудожнього задуму сценічного твору та ефективного його втілення на підмостках сценічного мистецтва.

Література

References

1. Безклубенко С. Д. Логіка пізнання („гносеологія”) як складова творчого методу //Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: сценічне мистецтво: наук. журнал. Київ, Видавничий цент КНУКіМ, 2019. Том 2 № 1. С. 27-42

2. Бобылева А.Л. Хозяин спектакля. Режиссерское искусство на рубеже XIX-XX веков. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. 168 с.

3. Зайцева І.С. Український театр початку ХХІ століття: стан і тенденції розвитку //Сценічне мистецтво у світовому культурному просторі ХХІ століття: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і магістрантів. Київ, вид. центр КНУКІМ, 2019. С. 15-20

4. Мастерство режиссера. 1-5 курсы: учебник / под общей ред. Н.А.Зверевой. Москва: РАТИ-ГИТИС. 2007. 534 с.

5. Неллі В.О. Робота режисера. Робота над виставою в драматичному театрі : [нарис]. Київ: Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літ. УРСР. 1962. 270 с.

6. Попов А.Д. Художественная целостность спектакля. Москва, 1959. 296с.

7. Таиров А. Записки режиссера. Москва: Изд-во «ГИТИС». 2000. 160 с.

8. Товстоногов Г.А. Зеркало сцены : Кн. 1. О профессии режиссера / сост. Ю.С. Рыбаков; пред. К.Рудницкого. Ленинград: Искусство. 1980. 303 с.

9. Чайковський Д.С. Режисерський задум вистави. Допоміжні матеріали для вивчення однієї з основних проблем режисерської творчості. Навчальний посібник. Ужгород, 2002. 98 с.

1. Bezklubenko S. D. (2019). The logic of knowledge („epistemology”) as a component of the creative method, Bulletin of the Kyiv National University of Culture and arts. Series: Performing Arts: Sciences. magazine. Kyiv, PUBLISHER center KNUKIM, Volume 2 No.1, 27-42 [in Ukrainian].

2. Bobyleva A.L. (2000). The owner of the play. Director art during the XIX-XX centuries, Moscow: Editorial URSS,168 [in Russian].

3. Zaitseva I.Y. (2019). Ukrainian theater of the early twentieth century: the period and tendencies of development, Performing arts in the world cultural space of XXI Century: materials 1 All-Ukrainian scientific and practical conferences teaching staff, graduate and undergraduate students. Kyiv, Vid. KNUKIM Center, 15-20 [in Ukrainian].

4. The skill of the director. 1-5 courses: textbook/under the general ed. N.A. Zvereva (2007), Moscow: RATI-GITIS, 534 [in Russian].

5. Nellie V.O. (1962). The work of the director. Work on the play in dramatic theaters, parys, Kyiv, the state editor of visual art of fine arts and musical literature, USSR, 270 [in Ukrainian].

6. Popov A.D. (1959). The artistic integrity of the performance, Moscow, 296 [in Russian].

7. Tairov A. (2000). Notes of the director. Moscow: GITIS Publishing House,160 [in Russian].

8. 8.Tovstonogov G.A. (1980). Mirror of the scene: Book. 1. About the profession of director, comp. Yu.S. Rybakov; before K. Rudnitsky. Leningrad: Art, 330 [in Russian].

9. Tchaikovsky D. S. (2002). The director's idea is to present. Supporting materials to study some of the main problems of the director's creativity. Tutorial. Uzhgorod, 98 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.02.2020

Прийнято до публікації 25.03.2020